

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

BESEDOTVORJE V ROKOPISNEM HIPOLITOVEM SLOVARJU (1711–1712): SLOVARSKO IZROČILO IN NOVOSTI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.10](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.10)

V prispevku je predstavljena besedotvorna podoba slovenskih ustreznice k nemškim in latinskim iztočnicam v Hipolitovem slovarju *Dictionarium trilingue* (1711–1712). S starejšimi in mlajšimi slovarskimi viri od 16. do 21. stoletja smo primerjali izbrane zglede Hipolitovih besednih družin in ugotavljali njihovo razvejanost. Na vzorčnem gradivu smo iz alfabetarija slovarja izluščili vse pridevniške izpeljanke na črki L in M in pridevniške zloženke z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom na K, L in M. Na podlagi primerjave smo ugotavljali njihovo kontinuiteto v knjižni slovenščini od 16. do 21. stoletja, besedotvorno variantnost, arhaizacijo, izginotje ali revitalizacijo.

Ključne besede: Hipolit Novomeški, *Dictionarium trilingue* (1711–1712), trojezični slovar, slovenski slovarji, besedne družine, pridevniške izpeljanke, pridevniške medponsko-priponske zloženke

Word Formation in Hippolytus's Manuscript Dictionary (1711–1712): Lexicographic Tradition and New Features

This article presents the word-formational character of Slovenian equivalents of German and Latin headwords in Hippolytus's dictionary *Dictionarium trilingue* (1711–1712). Selected examples of Hippolytus's word families were compared with older and more recent lexicographic sources from the sixteenth to the twenty-first century, and their complexity was determined. Using sample material, all adjectival derivatives starting with l and m, and adjectival compounds starting with k, l, and m with a two-morpheme infix plus suffix were extracted from the dictionary's list of entries. Based on comparison, their continuity in standard Slovenian from the sixteenth to the twenty-first century was determined in addition to their word-formational variance, archaicism, disappearance, or revitalization.

Keywords: Hippolytus of Novo Mesto, *Dictionarium trilingue* (1711–1712), trilingual dictionary, Slovenian dictionaries, word families, adjectival derivatives, adjectival infix-suffix compounds

1 UVODNE MISLI O HIPOLITU

- 1.1 Letos¹ minevata visoka jubileja – tristo let od smrti novomeškega rojaka Adama Geigerja z redovniškim imenom o. Hipolit in pridevkom Novomeški ter 310 let od zaključka njegovega trojezičnega slovarja v dveh delih *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum in anteriori parte latino-germanico-sclavonicum in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum*, ki je tik pred

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

izidom ostal v rokopisu.² Hipolit je namreč pripravil najboljši rokopisni slovar s slovenščino kot enim od ustreznih jezikov v zgodovini slovenskega slovaropisja, ki obsega približno 324.000 pojavitev slovenskih besed. Visoki jubilej je idealna priložnost, da poleg Hipolitovega slovničarskega dela (Latinsko-nemško-slovenska slovnica, 1715),³ zaslug za oblikovanje prvega slovenskega tematskega izrazja na več strokovnih področjih (*Orbis sensualium pictus*)⁴ in pomena Hipolitovih liturgičnih knjig pri vzdrževanju kontinuitete norme osrednje knjižne slovenščine (kranjščine) v katoliški liturgiji⁵ ovrednotimo tudi Hipolitov prispevek k razvoju slovenskega slovaropisja.

- 1.2 Zanimanje za slovenski jezik v knjigi so Hipolitu vzbudili spisi Matije Kastelca in pridige Janeza Svetokriškega. Največjo težavo pri pisanju nabožnih knjig, prenašanju latinske in nemške cerkvene literature v slovenščino ter pripravi pridržnih in drugih verskih besedil v slovenščini je zanj in tedanje duhovnike predstavljalo iskanje ustreznih slovenskih izrazov, zato je čutil potrebo po novem slovarju »na korist sebi in mladim redovnikom, kateri v jezikoslovnem neznanju potratijo več

- 2 Janez Adam Geiger se je rodil leta 1667 v Novem mestu. Domnevno je študiral pri jezuitih v Ljubljani in okrog leta 1684 postal kapucin »štajerske pokrajine«, ki je obsegala tudi Kranjsko. Bil je duhovnik, kapucin, lektor filozofije in bogoslovja, pisec nabožnih del, slovničar in slovaropisec. Kot predstojnik samostanov je deloval v Kranju, Novem mestu in Ljubljani. Umrli je leta 1722 v Kranju. Podrobneje o njegovi življenjski poti in strokovnem delovanju gl. Kidrič 2013 [1928].
- 3 Šele med končnimi pripravami za tisk trojezičnega slovarja *Dictionarium trilingue* je Hipolit naletel na težko dostopno slovnico Adama Bohoriča *Arcticae horulae* (na Slovenskem se je ohranila le v nekaj izvodih), ki mu jo je prinesel tiskar J. J. Mayer. Po pregledu se je odločil, da jo mora izdati pred izidom slovarja, čeprav je bil naslovni list slovarja že natisnjen. Izvirni naslov Hipolitove (prve) priredbe najstarejše slovnice slovenskega jezika se glasi: *Grammatica latino-germanico-slavonica*, s pojasnilom v podnaslovu, da je »prirejena po zelo starem primerku v slovnici priročnik kranjskega jezika, očiščena mnogih napak in pomnožena z nemškimi izrazi. Nek ljubitelj slovenskega jezika jo še posebej posveča v splošno rabo mladini Notranje Avstrije« (prevod v Ahačič 2012: 89). Avtor je zamolčal tako svoje ime kot avtorja izvirne verzije in naslov slovnice, verjetno, ker je bil Bohorič protestant, on pa katoličan.
- 4 Kot zgodnji primer posvetnega strokovnega pisanja v slovenščini z začetka 18. stoletja je pomemben (rokopisni) dodatek k slovarju, v katerem je Hipolit prevedel prvo otroško ilustrirano enciklopedijo, delo J. A. Komenskega *Orbis sensualium pictus* (Svet v čutnih podobah/slikah). Podrobneje o strokovnem izrazju v enciklopediji gl. Orel 2022.
- 5 S ponatisi lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* iz prvotne izdaje ljubljanske škofije oz. Hrenove izdaje (1712) je nadaljeval tudi Hipolit, ki je za J. L. Schönlebnom (1672) pripravil tretjo izdajo (1715) in jo anonimno objavil. Obsežnemu lekcionarju je dodal iz latinščine prevedeni *Catechismus* (na straneh od 385 do 414) in ga povzel v podnaslovu *Kratki zapopadek potrebnih katoliških naukov za krščansko mladino*. Pri rabi krščanskih terminov se je Hipolit navezoval na protestantsko tradicijo, zato so bila nekatera poimenovanja v 18. stoletju že arhaična, npr. *katolški krščenik* (namesto *kristijan*), *vstajenje života* (namesto novejšega *teles*), opazen je trend umika prevzetih krščanskih terminov iz nemščine, npr. *gmajna* (*svetnikov*), *grevenga*, *peršona*, (*večni*) *leben* ipd. (podrobneje po tematskih področjih gl. Legan Ravnikar 2001: 151–184; 2008: 36–47). Pod svojim imenom je Hipolit izdal še *Bukvice od slejda inu navuka Kristusa naše-ga isveličerja* T. Kempčana (1719). Podrobneje je o obredni jezikovni tradiciji v besedišču in spremembah na glasoslovnih in oblikoslovnih ravneh v 17. in prvi polovici 18. stoletja pisala M. Orožen (1996: 295–298).

časa za besedo nego za stvar«. ⁶ Hipolit je slovar za tisk pripravil v dveh delih: latinsko-nemško-slovenski del je bil končan do marca 1711, nemško-slovensko-latinski del pa aprila 1712. ⁷ Čeprav je bila naslovna stran že natisnjena, je slovar začel popravljati po Bohoričevem pravopisu (do vključno črke E) ter ga pravopisno in jezikovno precej izboljšal. Ker dela ni dokončal, se tudi natis ni nadaljeval. Preden je Hipolit izvedel za Bohoričevo slovnico (1584), je zasnoval poseben slovnični dodatek O črkah, zlogih in načinih njihove izgovorjave, ki ga je po vsej verjetnosti kasneje vstavil v poglavje o pravopisu v svoji priredbi Bohoričeve slovnice (1715) (Ahačič 2012: 207). V uvodu slovnice je Hipolit med drugim poudaril (kar v izvorni Bohoričevi verziji ni bilo izraženo v eksplicitni obliki), da »prirojeno« znanje slovenščine še ne pomeni poznavanja normativnih pravil pisanja. Prepričan je bil, da je za pisanje v slovenščini nujno potrebno poznavanje slovenske slovnice, da bodo slovenski pisci lahko uspešno premostili razlike med govorjenim jezikom, ki jim je bil dan v zibelko, in normiranim knjižnim jezikom, ki se ga vsak mora šele naučiti, če hoče pisati v slovenskem jeziku.

- 1.3 Ker je Hipolitov slovar ostal v rokopisu in je posledično uporabnikom težko dostopen, so ga tako sodobniki kot mlajši slovenski slovaropisci slabo poznali. Anton Breznik, ki se je natančneje ukvarjal z zgodovino slovenskega slovaropisja, je zapisal: »Presenetila me je vrednost zlasti nekaterih starejših slovarjev (Kastelec, Hipolit, Pohlin), ki so bili doslej docela prezirani« (Breznik 1926: 110). Na podlagi primerjave izbranih uslovarjenih besed je Breznik ugotovil, da je na Hipolitov slovar precej vplival Megiserjev *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM* (MD 1592), dosti manj besed pa je sprejel iz štiridesetjezičnega Megiserjevega slovarja *Thefaurus Polyglottus* (MTh 1603) (Breznik 1926: 136). Kastelec-Vorenčev rokopisni slovar *Dictionarium latino-carniolicum* (1680–1710), ki je za slovenski del slovarja sprejel nekatere besede iz Megiserja in Habeliča, tudi besede iz prekmurskega narečja, vzhodne Štajerske in drugih narečij, je tvoril ogrodje za Hipolitov slovar, ki je bil predhodniku podoben »po obliki in slovenskem besednem zakladu« (Breznik 1926: 135). Hipolitov slovar po Brezniku (1926: 136) vsebuje veliko dobrih, a redkih besed, bogate narodne rečenice in veliko novih izrazov, ki so po Pohlinu in njegovih naslednikih prišli v poznejše slovarje in od tod tudi v knjižni jezik. Kar precej besed je Hipolit tvoril sam. Pri tem je pogosto uporabljal naslednja priponska obrazila: **-ar**, npr. *glavnikar*, *igračar*, *metlar*, *mizar*, *urar*; **-išče**, npr. *gledišče* 'gledališče', *igrišče*, *sprehajališče*; **-ec**, npr. *robec*, *šivec* 'krojač', *vučec*; **-ščina**, npr. *obilščina*, *preobilščina* 'izobilje, preobilje', *pokojščina* 'tišina' (Bre-

⁶ K. Ahačič piše, da je bil vzrok za tako stanje odsotnost rabe slovenščine v javnosti, oz. s Hipolitovimi besedami: prevelika raba nemščine v šolstvu, politiki, na sodišču in v komunikaciji z izobraženimi sloji; pridigarjem pa taka nekompetentnost ne more biti dovoljena, saj pridigajo slovensko govorečim, in dokler si ne pridobijo znanja, kot ga zahteva to delo, porabijo veliko časa za iskanje ustreznih besed in to naj bi jim olajšal Hipolitov slovar (Ahačič 2015: 5). Prim. v slovenščino prevedeno uvodno besedilo Predgovor bralcu (*Praefatio ad lectorem*) k Hipolitovemu slovarju (Ahačič 2012: 203–205).

⁷ Hipolit je poslovenil celoten Frisijev slovar, ne le delno kot Kastelec. Z izdajo iz leta 1709 se ujema celoten Hipolitov slovar v obeh delih in vsi dodatki (nomenklature, indeksi), dodal je le seznam domačih krajev ter za zbirko *Orbis pictus Index Alphabeticus Arborum, Fructuum, Herbarum, Florum et Radicum*, kar je dobil v kaki starejši izdaji (Breznik 1926: 136).

znik 1926: 137–139). Ker je iz Hipolitovega dela veliko besed sprejel Marko Pohlin, katerega slovar *Tu malu besediše treh jezikov* (1781) je bil podlaga mlajšim, predvsem slovarjem Ožbalta Gutsmana (1789), Antona Murka (1833) in Antona Janežiča (1867), so se njegove besede ohranile v 19. stoletje in še dlje. Pohlinov slovar je močno vplival tudi na poznejše rokopisne slovarje: Debevčevega, Vodnikovega, Kumerdejevega in na Jarnikov *Etymologikon* (Breznik 1926: 142). Besedje iz Hipolitovega slovarja je v svoj monumentalni *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895) vključil tudi Maks Pleteršnik, ki je zbral gradivo iz največ dotedanjih slovarskih in besedilnih virov.⁸

2 PREDMET IN NAMEN RAZISKAVE

2.1 Jezikoslovno analizo Hipolitovih tvorjenk smo opravili na izbranem vzorcu slovenskih pridevniških izpeljank (za črki L in M) in pridevniških zloženk z medponsko-priponskim obrazilom (za črke K, L in M). Primerjalna analiza Hipolitove leksike z najstarejšo slovensko knjižno leksiko v 16. stoletju v SSKJ16 (A–D), ki zajema tudi slovensko slovarsko gradivo iz večjezičnih Megiserjevih slovarjev MD 1592 in MTh 1603, je pokazala na (slovarsko) izročilo in inovacije v postopkih tvorbe pridevnikov (v izpeljavi, zlaganju) in v rabi tvorbenih morfemov, v našem primeru priponskih in medponsko-priponskih besedotvornih obrazil. Prek rokopisnega slovarja Hipolitovega sodobnika Matije Kastelca, ki ga je dopolnil Gregor Vorenc, *Dictionarium latino-carniolicum* (1680–1710), zgodovinskega *Slovarja Pohlinovega jezika* (Snoj 2020), *Slovarja jezika Janeza Svetokriškega* (Snoj 2006), vsi so dostopni na spletnem portalu Fran (www.fran.si), smo preverjali morebitno kontinuiteto rabe izbranih pridevniških tvorjenk. Di-hroni primerjalni vidik smo razširili na tiskane slovarje iz mlajših obdobj jezikovne zgodovine. Ugotavljali smo, ali je mogoče dokazati, da je bilo Hipolitovo slovarsko

⁸ Pleteršnik je v svoj slovar vključil najrazličnejše vire, od srednjeveških rokopisov prek protestantskih del in Megiserjevega štirijezičnega slovarja (¹1592, ³1744), Kastelčevih del in rokopisnega slovarja, Hipolitovega rokopisnega slovarja iz ljubljanske licejske knjižnice do že omenjenih Murkovega (*Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*, 1832–1833), Cigaletovega *Deutsch-slowenisches Wörterbuch* (1860), ki obsega tudi velik del gradiva iz Vodnikovega rokopisnega slovarja (1804–1806–1817), in Janežičevega *Deutsch-slovenisches Taschenwörterbuch* (²1867), celo iz njegovega *Slovensko-nemškega slovarja*, ki je izšel tik pred izidom Pleteršnikovega monumentalnega dela (Hubad, 1893). Vsebuje tudi leksiko iz obsežnega Cafovega in Miklošičevega slovarskega gradiva, iz Zalokarjevega rokopisnega slovensko-nemškega slovarja ter slovenskih verskih, leposlovnih, strokovnih, časopisnih idr. besedilnih virov od 16. do konca 19. stoletja (Pleteršnik 2006: XIV–XVII). – Ob tem je treba poudariti, da Pleteršnikove oznake niso nujno zanesljive za določanje virov posameznih besed. Prim. raziskavo avtorice, ki je na podlagi primerjalne analize vzorčnega dela slovarja (črka L) odkrila, da se Vodnikov slovaropisni delež v Pleteršnikovem slovarju skozi oznako *Cig.-Vod.* razkriva le delno. Vodnikovo slovarsko gradivo je namreč pogosto navajano v geslih, v katerih je kot edini vir citiran Cigale (*Cig.*); ker Cigale Vodnika dostikrat ni navedel med viri, se tudi Pleteršnik ni mogel sklicevati nanj. Vodnikovo slovaropisno gradivo je bilo vir tudi za Murka in Janežiča, in sicer zaradi spoznanja, da imajo slovenske iztočnice enak ali soroden nemški ekvivalent. Vodnikovo besedje je prišlo v Pleteršnikov slovar tudi prek Cafovega slovarskega gradiva, najbolj zanesljivo pri besedah, kjer je Caf omenjen kot edini vir. Celo pod oznako *nk.* pri iztočnicah, s katero je Pleteršnik kvalificiral novejšje tvorjenke, najdemo take, ki jih ima v rokopisnem slovarju že Vodnik (Legan Ravninar 2008: 134–140).

besedje podlaga mlajšim tiskanim slovarjem v 19. stoletju, kot trdi A. Breznik, in sicer na podlagi do sedaj po številu iztočnic najizčrpnjše tiskanega slovarja – tezavra Maksa Pleteršnika (1894–1895). Posebej so nas zanimala Hipolitove novotvorjenke: ali so se obdržale v mlajših slovenskih slovarjih ali so kot priložnostnice povsem izginile iz slovarskih virov.

2.2 Na reprezentativnem gradivu smo skušali odgovoriti na tri raziskovalna vprašanja.

- 2.2.1 Vprašanje besednodružinske razčlenjenosti tvorjenk v Hipolitovem slovarju smo obravnavali na primeru treh tipičnih zgledov besednih družin, katerih tvorjenke smo primerjali po slovarjih skozi vsa obdobja slovenske jezikovne zgodovine. Kot je bilo navedeno v uvodu, velja splošno prepričanje, da je bil Hipolit tvorbeno zelo produktiven pisec, ki je v želji, da dokaže razvitost in enakovrednost slovenskega jezika, za vsako nemško ali latinsko iztočnico poiskal enega ali več slovenskih izrazov ali je ustreznico, kjer je zaznal poimenovalne vrzeli, tvoril kar sam. Zanima nas, kakšna usoda je te tvorjenke, večinoma nastale po slovenskih besedotvornih zakonitostih, doletela v prihodnjih stoletjih.
- 2.2.2 V drugem delu smo se omejili na vse pridevniške izpeljanke z začetnima črkama L in M, ki smo jih izločili iz alfabetarija Hipolitovega slovarja, in jih razvrstili po vseh gradivsko potrjenih pridevniških priponskih obrazilih. Po slovenskih slovarjih od 16. do 21. stoletja smo preverjali kontinuiteto oz. odkrivali njihovo »življenjsko pot«.
- 2.2.3 Tvorbo pridevniških zloženok z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom in njihovo distribucijo po priponskih morfemih smo prikazali na vzorcu vseh zloženok z začetnimi črkami K, L in M. Pregled kontinuitete medponsko-priponskih zloženok smo pripravili na podlagi primerjave slovarskega gradiva od najstarejših slovarjev (in SSKJ16 (A–D)) do sodobnih slovarjev slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2, SP, SSSJ, eSSKJ).
- 2.3 Listkovno kartoteko obrnjenega Hipolitovega slovarja *Dictionarium trilingue* [...] (1711–1712) s slovenskimi izhodiščnimi besedami (iztočnicami) ter latinskimi in nemškimi ustreznici je v sedemdesetih letih 20. stoletja pripravil zunanji sodelavec SAZU Jože Stabej. Hrani jo Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU. Kartoteka obsega 104 kartotečne škatle s po približno 3000 listki formata A6, skupno število slovenskih besed je okrog 324.000. V letu 2021 je bilo rokopisno gradivo skenirano in pripravljeno za objavo v obliki pdf-dokumentov, ki združujejo po 50 do 200 listkov iz gradiva. V letu 2022 je bil izdelan alfabetarij – popis vseh slovenskih besed, ki se vsaj enkrat pojavijo kjerkoli v slovarju –, opremljen z osnovnimi besednovrstnimi podatki. Strokovnim in splošnim uporabnikom je na jezikovnem portalu Fran (www.fran.si) predstavljeno celotno Hipolitovo besedišče, olajšano je iskanje po gradivu in omogočene so primerjave z besedjem iz različnih obdobjev jezikovne zgodovine, popisanim v slovarjih na Franu.⁹

⁹ Abecedni popis iztočnic, ki je pripravljen v obliki aktivnega seznama (Hipolit), omogoča povezave na posamezne pdf-dokumente. Seznam je pripravljen v zapisu XML. Rešitve za iztočnice

3 RAZVEJANOST BESEDNIH DRUŽIN PRI HIPOLITU PRIMERJALNO Z ZGODOVINSKIMI IN SODOBNIMI SLOVARJI NA JEZIKOVNEM PORTALU FRAN

Iz rezultatov primerjalne sinhrono-diahrone analize izbranih besednih družin¹⁰ lahko izpeljemo nekatere splošne ugotovitve. Izkazana je velika kontinuiteta rabe osnovnega slovarskega besedišča slovanskega izvora od najstarejših virov do sodobnosti. Besedne družine pri Hipolitu so (precej) bolj razvejane kot v primerjanih slovarjih: nekateri njihovi člani so se obdržali do sodobnosti, drugi so se izkazali kot priložnostne Hipolitove novotvorjenke, spodbujene z nemško in/ali latinsko iztočnico. Nekatero tvorjenko so kontinuirano izpričane le krajše obdobje, potem so lahko povsem izginile iz slovarjev ali so se revitalizirale, torej ponovno pojavile v mlajših obdobjih jezikovne zgodovine (v 19. stoletju), lahko šele v sodobnem knjižnem jeziku, kot stilno-zvrstno nevtralne ali kot časovno zaznamovane, arhaične besede. Za analizo so bile izbrane tri besedne družine. Besedna družina *boleti*, *bolan* itd. se uvršča med osnovno besedje vsakega jezika, besedna družina *broditi*, *brod* itd. ubeseduje vsakodnevno dejavnost ljudi, ki so si življenjski prostor poiskali ob rekah, jezerih, morjih, v povezavi z vodo pa je izbrana besedna družina prevoznega sredstva *čoln*.

- 3.1 Za besedno družino *boleti* je pričakovano, da se kot razvita besedna družina pojavlja že v najstarejši knjižni slovenščini v 16. stoletju: *boleti*, *bolan*, *bolezen*, *bolečina*, *bolehati*, *bolehas*, *bolehav*, *bolezniv* (Juričič), od Kastelec-Vorenčevega slovarja (Kast.-Vor.) na prelomu iz 17. v 18. stoletje tudi *boleč*, *bolehav* in *bolehost*. V Hipolitovem slovarju (Hip.) je izpričanih kar 14 besed, poleg že omenjenih *bolan*, *boleč*, *bolečina*, *bolehas*, *bolehav*, *bolehati*, *boleti* in *bolezen* tudi *bolečinst* (Hip. *schmerzbringendschwirrig, gefährlich*)¹¹ ki ga kasneje beleži samo Murko (*voll schmerzen*). Izpeljanka *bolečinski* se pojavlja šele pri Pleteršniku (vira sta Cigal in Miklošič), prav tako *bolehanje* (Hip. *Kranckheit, Ungesundheit, Plet. das Kmkeln*), *bolehost* (Plet. = *bolehnost, Dict., Mik.*) in *bolehen* (Plet., brez virov *kmklich, krankhaft*), medtem ko je *bolehaven* Hipolitova novotvorjenka, ki ni bila nikdar več potrjena.
- 3.2 Izraz *brod* je v knjižni slovenščini 16. stoletja večpomenka, ki pomeni izhodiščno 'kraj, kjer se da prebresti vodo, plitvina'; drugi pomen se nanaša na 'kraj ob vodi, urejen za pristajanje plovil, pristanišče', tretji pa je 'plovilo za prevoz čez vodo,

so prilagojene ali s pomočjo povezanih iztočnic usklajene z rešitvami v obstoječih slovarjih, kar omogoča njihovo povezljivost.

¹⁰ Besedno družino sestavljajo besede istega korena (Toporišič 1992: 7; 2000: 108, 116), ki se znotraj nje na različnih stopnjah tvorbe obravnavajo kot sestav besedotvorne podstave in obrazil. Podrobneje o sodobni leksiki z besednodružinskega vidika, ki v prvem tovrstnem slovenskem slovarju prinaša pregled vseh istokorenskih besed na vzorčnem gradivu črke B, gl. v Stramljič Breznik 2004 (Uvod, Slovar).

¹¹ Navedbe v oklepaju se pri obravnavi tvorjenk iz Hipolitovega slovarja vedno nanašajo na njegove slovarske zglede za slovenske iztočnice, sopomenke, opise, ki so prečrkovani, le ponekod so deloma posodobljeni (odpravljeni so nekateri dolenski narečni odrazi). Mestoma so navedene tudi njihove nemške in/ali latinske slovarske ustreznice.

brod'. Kastelec-Vorenčev slovar izkazuje še večjo pomensko diferenciacijo, kar je v slovar sprejel tudi Hipolit (npr. *emporium – brod* 'kraj ali mesto za kupčijo'). To je mogoče razbrati iz besednih zvez, ki jih Hipolit navaja v slovarju: *brod, plitva voda, kir se more ta voda prebresti; Schiffleude – brod, loka, morski brod, kamor se barke inu ladje shajajo inu perklepajo; brod čez vodo; kraj morja, breg, brod*. Poleg *broditi* imata kontinuiteto iz 16. stoletja izpeljanki *brodnik* (Hip. *überführer, Schiffmann – brodnik, brodar; Schiffleiter – vižar te ladje, vikši brodnik*) in *brodovina* (*Schiffzoll, Schifflohn, Fergeld*), ki prek Kastelec-Vorenčevega slovarja izkazujeta kontinuiteto do Pleteršnika (*brodovina*) oz. do SSKJ2 (*brodnik*). Od Kastelec-Vorenca je Hipolit poleg omenjenih sprejel še več besed: *brodar* (Hip. = *brodnik, prepeljavec; Meister der Meerhäfen – mojster, brodar ali oblastnik čez morske brode*),¹² *brodnar* (*Schiffmann – tudi brodnik, čolnar, marinar*), *brodnarski* (= čolnarski; *Schiffbrot – brodnarski kruh, dvakrat pečen piškot*). Kar šest izpeljank beleži Hipolit prvokrat in jih je po vsej verjetnosti tvoril sam. Praviloma so ponovno izpričane pri Pleteršniku: *brodec* (*ein uferlein – en brodec, brežec*), ki ji Pleteršnik v enem pomenu pripisuje drugačen pomen (*Wuchler 'oderuh'*); *brodek* (*Börtlein – brodek, brežec*), Plet. navaja Valjavca (Rad); *brodišče* (*od smole go-reč brod ali goreče brodišče*), ki je pri Plet. večpomenka; *brodariti* (= čolnariti), ki ji Pleteršnik, sklicujoč se na Cigaleta, Cafa in Zoro, pripisuje hrvaški izvor;¹³ kot vrstni pridevnik *brodni* (Hipolit navaja le stalne besedne zveze: *Schiffbrück – brodni most 'pontón'; brodni kraji: kateri blizu na brodu ali na bregeh nad vodo leže ali stoje*), uvrščeno pod iztočnico *broden* pa Pleteršnik drugi pomen izpe-ljanke (*ploven – schiffbar*) pripisuje prevzemu iz hrvaščine ali srbsčine; izraz je potrjen tudi v SSKJ2 in SP ('ki se da prebresti'). Za priložnostne, enkrat izpričane novotvorjenke so se po primerjavah z omenjenimi viri izkazale Hipolitove izpe-ljanke: *brodast* (*kir je dosti brodov inu napelavkov, de se morejo barke inu ladje h kraju postaviti*), *brodljiv* (*brodljiva voda*), *brodovati* (*se k brodu ali na brod voziti, čolničovati*), *brodovinar* (*brodar, brodnik, kateri na brodu col jemlje*) in *brodovski* (*brodovski dohodek*).

- 3.3 Izhodiščni samostalnik *čoln* in izpeljanka *čolnar* ter modificirani izpeljanki *čolnič* in *čolnec* so potrjeni že od knjižne slovenščine 16. stoletja dalje, medtem ko sta Hipolitova izraza *čolnariti* in *čolnarski* izpričana le v sodobni slovenščini (registrial ju ni niti Pleteršnik!). Manjšalnico *čolniček* je Hipolit verjetno sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, njegove manjšalnice *čolnec*, *čolnek*, *čolnič* pa je ponovno slovarsko ubesedil šele Pleteršnik. Kar enajst tvorjenk, večinoma navadnih izpeljank, je po rezultatih primerjalne analize po starejših slovarjih do sodobnosti

¹² Izpeljanko *brodar* je Pleteršnik, sklicujoč se na navedene vire, opredelil kot večpomenko: 1. *Ruderkneht* 'veslač' iz M(iklošičevega slovarskega gradiva), 2. *Schiffman, Matrose* 'kapitan, mornar' (Cig., Jan., M, C(afovo slovarsko gradivo)), v drugem pomenu po Pleteršnikovi presoji sprejeto iz hrvaščine ali srbsčine (navaja: *po hs.*). V pomenu 'ladjar, mornar' je *brodar* potrjen tudi v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (Novak 2006). Kastelec-Vorenčev slovar (Stabej 1997) ga navaja po doslej znanih podatkih prvi, pri čemer izraz izhaja iz skupne praslovarske dediščine v panonskem prostoru, ne iz mlajšega prevzema, kot je domneval Pleteršnik.

¹³ Enako velja za glagolsko izpeljanko *brodariti* (gl. op. 12).

rezultat Hipolitove besedotvorne ustvarjalnosti: *čolničenje* (*das fürüber schiffen* – mimo čolničenje ali voženje po vodi ali po morju),¹⁴ *čolničiti* (*Zuruckschiffen* – zopet nazaj čolničiti ali se nazaj peljati, voziti; v eni barki ali ladji se voziti, peljati idr.), *čolničovan* (*widerum geschift* – zopet čolničovan, premerjen, prevozen; vožen, peljan po vodi), *čolničovanje* (*das neben hin schiffen* – mimo čolničovanje; vožnja po morju, jadrovanje), *čolničovaven* (*čolničovaven*, vožen, vozljivo morje, morje, po katerem se je lahko voziti, na tih čolničovavnih ali vožnivih vodah inu cejstah), *čolničuječi* posam. (*die Schiffenden spazieren auf den Schiffboden* – ti čolničuječi se sprehajajo po podu te barke), *čolniški* (*Schiffbrücke* – čolniški most, ladjiški most, z barki napravljen most idr.), *čolniti* ‘voziti’, *čolnadelnik* (*Schiffma-cher*), *čolnski* (*čolnsko dno* idr.). Pleteršnikov slovar vsebuje tri drugačne tvorjen-ke: *čolničast*, *čolnina* (Cig.) in *čolnovozen*, medtem ko ima Pohlinov slovar (2020) izraz *čolnišče* (*čovniše* ‘pristanišče’), ki se je po metonimiji v sodobni knjižni slo-venščini revitaliziral z novim pomenom ‘prostor za shranjevanje čolnov’ (SSKJ2).

4 PRIDEVNIŠKE IZPELJANKE V HIPOLITOVEM SLOVARJU

Navadna izpeljava je v sodobnosti kakor tudi v preteklih obdobjih jezikovne zgodovine ohranila primat najpogostejšega besedotvornega postopka v slovenščini za širjenje besednega zaklada.¹⁵ Kot smo že napovedali, smo gradivsko analizo Hipolitovih izpeljank zamejili na vse pridevniške izpeljanke z začetnicama L in M. V njegovem slovarju so tvorjene z dvanajstimi priponskimi obrazili in dvema različicama ter so v nadaljevanju glede na število tvorjenk s posameznimi priponskimi obrazili razvrščene od tvorbeno najbolj produktivnega do najmanj tvornega besedotvornega vzorca.

- 4.1 Priponsko obrazilo **-en** [-ən]/[-en] z lastnostnim pomenom tistega, kar je živo ali kar je človek (vprašalnica *kakšen*), potrjuje sloves najproduktivnejšega pridevniškega obrazilnega morfema (Vidovič Muha 2011: 182; Bajec 1952: 69–72; Stramljič Breznik 2005: 513; Stramljič Breznik 2007: 278). Lahko izraža več besedotvornih pomenov: snov, izvor, vrstnost, podobnost, primernost. Pri črkah L in M je v Hipolitovem slovarju izpričanih 64 izpeljank s priponskim obrazilom **-en**, ki se nahajajo v obeh delih slovarja: *lahkoten*, *lakomen*, *lakoten*, *lanen*, *lasten*, *lebaven*, *leden*, *lesen*, *levičen*, *ležečen* (< ležeč), *lijavičen*, *lisičen* ‘ki je videti kakor lisica’, *listnen*, *ljubezniven*, *ljubičkovalen*, *ljuden*, *lojen*, *luften*, *lušten*, *lužen*, *madežen*, *majceken* (in *majciken*), *majcen*, *maličen*, *masen*, *maslen*, *maščevalen*, *mečičen*, *meden*, *medičen*, *meglen*, *mekužen* ‘mehkužen’, *meren*, *mercvaren* ‘močviren’, *merkaven*, *mesečen*, *mesen*, *mesten*, *milosten*, *miloten*, *mladičen* ‘mlad, mladosten’, *mlečen*, *množen*

¹⁴ Verjetno gre za sestavino kalkiranega samostalnika *mimočolničenje*, podobno tudi v nadaljevanju – *čolničovanje*: *mimočolničovanje*; *čolničovan*: *zopetčolničovan*.

¹⁵ To potrjujejo tudi empirične besedotvorne raziskave sodobnega jezika, npr. Stramljič Breznik 1999: 13–70; 2010: 10–206, in iz zgodovine knjižnega jezika, npr. Legan Ravnikar 2008 (poglavja: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja (119–135), Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika (137–156), Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja (157–168)); Stramljič Breznik 1999: 172–212; Vidovič Muha 2019: 47–203.

‘številen’, *močviren*, *modrovalen*, *mogočen*, *mojstriven*, *mojstrovaven*, *mokroten*, *molen*, *molitven*, *mošten*, *moten*, *možaten*, *mračen*, *mrličen*, *mrmraven*, *mrtvičen*, *mrzličen*, *mujaven*, *muzgen* in *muzičen*.

Primerjalna analiza s starejšimi in kronološko mlajšimi slovarskimi viri je razkrila, da imajo t. i. Hipolitove izpeljanke različen status. Tretjina jih izkazuje kontinuiteto od 16. stoletja do sodobnosti: *lakomen*, *lakoten*, *lanen*, *lasten*, *leden*, *lesén*, *levičen*, *lojen*, *lušten*, *majcen*, *masen* ‘zmeren’, *maslen*, *meglen*, *meren*, *mesečen*, *mesen*, *mesten*, *milosten*, *mlečen*, *mogočen*, *mračen* in *mrzličen* (22 izpeljank). Štiri izpe-ljanke, *mečičen*, *luften* ‘hladen’, *molen* ‘ponižen’ in *mercvaren* ‘močviren’, izkazuje samo Kastelec-Vorenčev slovar (1680–1710), iz katerega je Hipolit (1711–1712) nedvomno črpal. Iz njega je verjetno prevzel tudi izpeljanke, ki so izpričane od Kas-telec-Vorenčevega slovarja do sodobnosti (SSKJ2, SP in SSSJ): *maklen*, *močviren*, *moten*, *mrežen*, *mrtvičen* in *množen* (6). Približno enak je delež izpeljank, ki jih je Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, po slovarskih virih pa so se ohra-nile le do Pleteršnika: *madežen* (Plet.: Jan., Mur., M(iklošičevo slovarsko gradivo)), *lijavičen* (Plet.: Dict.), *lisičen* (Plet.: M.) in *majceken/majciken* (Plet. *majcəkən* Dict., Cig., Mik., Mur.), izjemoma samo do Pohlina: *muzgen* (5). Pri Pohlínu¹⁶ prvokrat po Hipolitu najdemo *mekužen* in *ljuden* (Pohl. ‘vljuden’), kar zadnjokrat potrjuje Ple-teršnikov slovar (Plet. *ljuden* = *ljudnat* ‘priljuden’); kontinuiteto do sodobnosti pa sta ohranila tudi pri Pohlínu potrjena pridevnika *lužen* (‘ki vsebuje lug, lužnat’) in *mokroten*. Nekatere izpeljanke so se po Hipolitu s prekinitivijo pojavile šele v 19. stoletju, ko jih je zabeležil Pleteršnik, sklicujoč se na Cigaleta, Cafa, Murka, Janeži-ča (nk.),¹⁷ in so se ohranile do sodobnosti: *maščevalen*, *meden* (‘sladek kakor med’), *mladičen*, *molitven*, *mošten*, *muzičen* (nk.). V Pleteršniku kot zadnjem slovarskem viru sta izpričani izpeljanki *maličen* (Jan.) in *miloten* – ta je opredeljena kot novok-njižna. Edina Hipolitova izpeljanka, ki jo ponovno potrjujejo šele sodobni slovarski viri, je *lahkoten*. Po rezultatih predhodnih Breznikovih raziskav je bil pričakovan občutno večji delež Hipolitovih pridevniških novotvorjenk, ki jim kontinuitete ne bi bilo mogoče dokazati v nobenem od slovarjev na spletnem portalu Fran. Breznikova trditev je tako le delno utemeljena, kajti to velja za natanko četrtnino vseh lastnostnih izpeljank na **-en** (16 izpeljank). Tudi novotvorjenke so v mlajših slovarjih dosledno izpričane s sorodnimi členi besednih družin (v oklepaju): *lebaven* (lebat), *ležečen* (ležeč itd.) *listnen* (listnat), *ljubezniven* (ljubezniv), *ljubičkovalen* (ljubkovalen), *masljiven* (maslen), *mažen* (maža itd.), *medičen* (medica), *merkaven* (merkati), *mod-rovaven* (modrovati), *mojstriven* (mojstriti itd.), *mojstrovaven* (mojstrovati itd.), *mo-žaten* (možat), *mrmraven* (mrmrav ‘godrnjav’), *mujaven* (mujati).

¹⁶ Sklicujemo se na Snojev zgodovinski *Slovar Pohlínovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del* z bogatimi gradivnimi viri. Narejen je na podlagi popolnega izpisa dveh Pohlínovih slovarjev: *Tu malu besedishe treh jefikov* (1781) in *Glossarium Slavicum* (1792). Poleg tega prinaša selektivno, problemsko izpisane besede iz prve izdaje Pohlínove slovnice *Kraynska grammatika* (1768) in štirih izdaj učbenika *Abecedika* (1765, 1789, 1794, 1798), ki jih je za natis pripravil Pohlín.

¹⁷ Pleteršnik je krajšavo *nk.* opredelil z naslednjimi besedami: »ta kratka je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejšje dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega« (Pleteršnik 1894–1895: XV).

4.2 Na drugem mestu po pogostnosti tvorbenega vzorca je navadna izpeljava z obrazilom *-ski*, ki ima besedotvorni pomen kolektivna svojina. Z obrazilnim morfemom *-ski* in različico *-ški*¹⁸ je izpričanih 58 različnih tvorjenk na začetni črki L in M (od njih na *-ški* le pet): *lacedemonski*, *ladavski*, *lajavski*, *lanski*, *latinski*, *latovski*, *letski*, *lesniški*, *letenski*, *letniski*, *levitovski*, *levski*, *ležiški*, *librski*, *ljudski*, *logarski*, *logorski*, *lončarski*, *lorberski* in *lorbarski*, *lotrski*, *lovski*, *lunski*, *macedonski*, *magnetski*, *machonatanski* in *mahometanski* ‘mohamedanski’, *malikavski*, *malinski*, *mameluški*, *marbeljski*, *marinarski*, *marski*, *marterski*, *martrovski*, *mazilski*, *medvedski*, *meniški*, *menjavski*, *menjovavski*, *merčunski*, *merniški*, *mesarski*, *mesenski*, *metalski* (in glasovna različica *metolski*), *meščanski*, *mladenški*, *mlinski*, *mojstrovski*, *mojstrski*, *molski*, *morski*, *moskovitarski* (in *moškovitarski*), *možganski*, *možnarski*, *mravljinški*, *mrmravski*, *muskatelski*, *muzikalški*.

4.2.1 Najpogostejše med izpeljankami s priponskim obrazilom *-ski* so Hipolitove priložnostne tvorjenke (nad 36 % primerov): *ladavski*, *lajavski* ‘opravljiv’, *letski* (< leto), *lesniški*, *letniski*, *ležiški*, *librski*, *logorski*, *lutenburški*, *machonatanski* in *mahometanski* ‘mohamedanski’, *marbeljski* (Kast.-Vor. *marmeljski*), *marinarski*,¹⁹ *martrski*, *martrovski*, *mazilski* (maziliti), *menjovavski*, *merčunski*, *merniški*, *mrmravski*, *muskatelski*, *muzikalški*. Deloma je to mogoče pojasniti s sistemsko napačno izbiro obrazilnih morfemov za izpeljavo glede na besedotvorni pomen, npr. *letski* (namesto leten in letni), *muzikalški* (namesto muzikalen in muzikalni), ali pa so bile opuščene zaradi nadomestitve podstavne besede, npr. *martrski* in *martrovski* (namesto mučeniški) ipd. Nižjo frekvenco, 22 % delež, imajo Hipolitove izpeljanke, ki se neprekinjeno pojavljajo od najstarejših knjižnih virov do sodobnosti: *lanski*, *latinski*, *ljudski*, *lončarski*, *lovski*, *malinski* (in različica *mlinski*), *meniški*, *mesarski*, *mojstrski* in *morski*, ter tiste, ki se v slovarjih na portalu Fran prvič pojavijo v sodobnem knjižnem jeziku (SSKJ2, SP, SSSJ): *mameluški*, *metalski* in *možnarski*. Kontinuiteto Hipolitovih tvorjenk od 18. stoletja do sodobnosti izkazujejo *latovski*, *logarski*, *magnetski*, *meščanski* in *možganski*, samo do Pleteršnika, sklicujoč se na različne vire (v oklepaju), pa so se obdržale izpeljanke *lunski* (Cig.), *medvedski* (Mur.), *mladenski* (Hip. *mladenški*) in *mravljinški* (M.). Od 16. do 19. stoletja se kontinuirano pojavljajo izpeljanke *levski*, *lotrski*, *malikavski* (kot glasovna različica: *malikovski*) in *menjavski*, medtem ko so le še v 16. stoletju potrjene Hipolitove besede *levitovski*, *marski* in *mesenski*; od 16. stoletja do Svetokriškega je izpričan *macedonski*, od Kastelec-Vorenca pa je Hipolit sprejel izpeljanki *letenski* in *lorberski*, ki se pojavljata do sodobnosti, in *lacedemonski* (ima še Svetokriški), katere zapis se je spremenil (*lakedemonski*). Hipolitov *mojstrovski* je potrjen pri Pohlínu in Pleteršniku (Cig.), *moškovitarski* pa le pri Svetokriškem.

18 V nadaljevanju jih zaradi majhnega števila, enakega besedotvornega pomena in praktičnosti obravnavamo skupaj.

19 Prim. *marinar* od 16. st. do nižje pog. v sodobnem jeziku ‘mornar’.

- 4.2.2 Isti besedotvorni pomen ima redko rabljeno priponsko obrazilo **-čki** z dvema zgledoma *mrlički* in *mrtvački*.²⁰ Prvega je Hipolit sprejel iz Kast.-Vor., drugi pa je znan iz 16. stoletja in ga ima tudi Kastelec-Vorenčev slovar. Zgled z različico priponskega obrazila **-cki** je potrjen le v eni priložnostni Hipolitovi izpeljanki *lügnicki*.²¹ Vse tri so v naslednjih stoletjih povsem izginile iz (knjižne) rabe.
- 4.3 Na tretjem mestu po produktivnosti tvorbe se nahajajo pridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ast**, ki ima več besedotvornih pomenov: podobnost, od podobnega najznačilnejša lastnost, obilnost predmeta, obilica česa, večalnost, snovnost (Bajec 1952: 54). Hipolit ima zgolj na črki L in M kar 46 primerov: *lasast*, *lažnivkast*, *ledjast*, *ledrast*, *licast*, *limast*, *limnast*, *lisast*, *listjast*, *lišajast*, *ljubankast* (in glasovna različica *ljubinkast*), *ljubeznivkast*, *ločkast*, *lodnast*, *lojast*, *lotrast*, *lubjast*, *lugast*, *luknjast*, *luskinast*, *luščinast*, *madežast*, *mahast*, *majaronast*, *majolikast*, *mamast*, *marbeljnast* 'marmornat', *mečičast*, *mečičjast*,²² *medast*, *mehkljast*, *mehurčast* (in *mehurcast*), *mehurjast*, *mesast*, *mesenast*, *mesingast*, *mlačkast*, *mlakast*, *mortrast*, *motovilast*, *mozoljast*, *možast*, *mravljiničast*, *mrežast*, *mulast*, *mutast*, *muzgast*.
- Z 28 % deležem prevladujejo Hipolitove novotvorjenke, ki so se iz že omejenih razlogov izkazale za enkratnice: *lažnivkast*, *ledjast*, *listjast*, *ljubeznivkast*, *majaronast*, *mamast*, *marbeljnast*, *mečičast*, *mečičjast*, *mesast*, *mlačkast* 'mlačen', *mortrast* in *možast*. Hipolitove novotvorjenke so se v približno 20 % ponovno pojavile šele v 19. stoletju (Cig., Mur., Jan., Plet., ki se je skliceval tudi na Cafovo rokopisno gradivo) in se ohranile do danes: *lasast*, *lišajast*, *lojast*, *lugast*, *luščinast*, *mahast*, *mehurčast*, *mozoljast* in *mrežast*; kontinuitete do sodobnosti ne potrjujejo: *medast*,²³ *mesenast* in *muzgast*. Sledijo od Kastelec-Vorenca sprejete izpeljanke, ki so se glede na primerjane slovarske vire obdržale do konca 19. stoletja (vir Plet.: Mur., Cig., Jan.): *limast*, *ljubankast*, *ločkast*, *madežast*, *mehurjast* in *mesingast*, ali so se ohranile še v sodobni knjižni rabi: *lodnast*, *lubjast*, *motovilast*, *mravljiničast* in *mulast*. Trije primeri izkazujejo neprekinjeno rabo od 16. stoletja do sodobnosti: *luknjast*, *luskinast* in *mutast*, od 16. stoletja pa lahko prek Hipolita do Pleteršnika zasledujemo kontinuiteto tvorjenk *lotrast* in *mlakast*. Od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel *ledrast* in *limnast*, ki se ne pojavita nikdar več, od Hipolita prek Pohlina do sodobne knjižne slovenščine pa sta se ohranili *lisast* in *majolikast*, zadnja kot časovno zaznamovana (zastar.).
- 4.3.1 Po produktivnosti tvorbe sledijo izpeljanke s priponskim obrazilom **-ljiv** (osem primerov), ki izražajo najznačilnejšo lastnost česa. Tri od teh so Hipolitove novotvor-

²⁰ Priponsko obrazilo **-čki** z različico **-cki** je v 16. stoletju rabljeno razmeroma pogosto (gl. zglede v Besedju 2011). Ramovš to pojasnjuje z asimilacijo na morfemskem šivu ob stiku končnih sičnikov in šumevcev iz besedotvorne podlage s priponskim obrazilom: **-č+ski > -čki, -c+ski > -cki, -ž+ski > -ški, -s+ski > -ski**. Pojasnjuje, da se vse različice nahajajo v slovenskih narečjih. Podrobneje v Ramovš 1924: 188–193.

²¹ Prim. *lucki* tudi v Besedju 2011 (*lucki gl. ljudski*).

²² Sopomenka za *mečičast* je pri Hipolitu *trsast* 'ki je iz trstov', *rorast*, medtem ko izpeljanki *mečičjast* pripisuje sopomenko *bičkast*, z *bičovja sturjen* (= Plet. *bičnat*).

²³ Prim. Plet. **medast 1** *messinggelb* Z(alokarjev rokopisni slovar).

jenke: *maščljiv* 'tak, ki se lahko, rad masti', *mečljiv* in *mesljiv*; tri so potrjene še v slovarjih 19. stoletja: *lubljiv*, *ludljiv* 'zapeljiv' in *mrzljiv*; od Pohlina do sodobnosti se je obdržal *mudljiv* 'počasen, obotavljiv', od Murka, Cigaleta in Janežiča (Plet.) do sodobnosti pa izpeljanka *ločljiv*.

4.3.2 Po številu zgledov (šest) sledijo pridevniške izpeljanke na **-at** z besedotvornim pomenom obilna mera, veliko število česa. Od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel tvorjenki *lesnat* in *mesnat*, od 16. stoletja do sodobnosti kontinuiteto izkazuje izpeljanka *lasat*, samo pri Pleteršniku je izpričana *lečnat*. Dve, *limnat* in *mesat*, se razen pri Hipolitu ne pojavljata nikjer več.

4.3.3 V Hipolitovem slovarju obilico česa zaznamuje tudi priponsko obrazilo **-iv**, s katerim so tvorjene štiri izpeljanke, ki jim slovarji izkazujejo kontinuirano rabo od 16. stoletja do sodobnosti: *lažniv*, *ljubezniv*, *milostiv* in od Pleteršnika *milostljiv* (v sodobnem jeziku zastarelo, starinsko).

4.3.4 Na zadnjem mestu je besedotvorni postopek izpeljave s priponskim obrazilom **-av**, ki kaže na oslABLJENO stopnjo koga, ki ima kaj. Izpeljanko *mlahav* je po vsej verjetnosti Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, raba se je ohranila do danes.²⁴

4.4 Četrta najpogostejši besedotvorni vzorec navadne izpeljave pridevnikov je tvorba s priponskim obrazilom **-ov**, ki lahko izraža besedotvorni pomen individualna svojina, lastnina (npr. *malikov*, *mojstrov*, *možov*), največkrat pa ima (sekundarni) vrstni pomen. Pridevniških izpeljank znotraj seznama besed na L in M je 33, nikdar v Hipolitovem slovarskem gradivu pa ni izpričana različica obrazila **-ev**, ki se v sodobni knjižni slovenščini rabi za palatalnimi soglasniki: *lapuhov*, *leniskov*, *leskov*, *leščov*, *levov*, *lilijov*, *limonov*, *lintvernov*, *lipov*, *lorberjov* (in glasovna različica *lorbarjov*), *lunjov*, *macesnov*, *magnetov*, *mahov*, *majaronov*, *maklenov*, *makov*, *malikov*, *mandeljnov*, *marbeljnov*, *margaranov*, *maronov*, *mastiksov* (< *mastiks* 'smola, lepilo'), *medvedov*, *menikov* ('po barvi podoben miniju'), *merjascov*, *mirov*, *mojstrov*, *moljov*, *možov*, *muhov*, *murvov* (zapis *murvav* samo Kast.-Vor.) in *muškatov*. Kontinuiteto od 16. stoletja prek Hipolita do sodobnosti izkazuje skoraj 30 % pridevniških izpeljank: *lapuhov*, *levov*, *lipov*, *mahov*, *makov*, *mandeljnov*, *medvedov*, *muškatov* in *murvov*, od Kastelec-Vorenčevega slovarja do sodobnosti pa so potrjene naslednje: *leskov*, *limonov*, *macesnov*, *majaronov* in *maklenov*. Delež tistih izpeljank, ki jih je Hipolit sprejel iz Kast.-Vor., njihova raba pa kasneje nikdar več ni bila slovarsko potrjena, je 20 %: *lorberjov*, *lunjov*, *merjascov*, *možov* in *muhov*.²⁵ Enak je delež Hipolitovih tvorjenk, ki so se izkazale za priložnostnice: *leniskov*, *lintvernov*, *magnetov*, *marbeljnov*, *maronov* in *mastiksov*. Od 16. stoletja do Pleteršnika kontinuiteto kažejo pridevniki *malikov*, *margranov* in *mojstrov*, od

²⁴ Prim. tudi *kilav*, kjer se zapis pri Hipolitu zaradi moderne redukcije razlikuje: *kilov*, pridevnik pa se kontinuirano pojavlja od 16. stoletja do sodobnosti.

²⁵ Kasneje se pojavljajo le različice z *-ev*: *lorberjev* (Plet.), *merjašček* (SSKJ2) in *možev* (SSKJ2).

Pohlina do SSKJ2 (preglašena različica *leščev*) pa *leščov* oz. do Cigaleta (1860) izraz *moljov* (preglašena različica *moljev* pri Plet.). Samo Pleteršnikov slovar navaja preglašeno različico *lilijev* (Hip. *lilijov*), šele v sodobnem knjižnem jeziku je prvokrat po Hipolitu potrjena izpeljanka *mirov* (< *mira*).

4.4.1 Besedotvorni vrstni pomen, ki ga dokazuje samo določna oblika pridevnika, imajo izpeljanke s priponskim obrazilom **-ji**²⁶ v petih primerih: *lisičji*, *mečji* (< *meč*), *mišji*, *mizji* in *mušji*. Kontinuiteto od najstarejše knjižne slovenščine do sodobnosti izkazuje *lisičji* in *mišji*, od Pleteršnika (brez virov) do SSKJ2 *mušji*, samo Hipolitova izraza sta nesistemske tvorjeni izpeljanki *mečji* (namesto *mečni*, v slovarjih uvrščen pod *mečen*) in *mizji* (namesto *mizni*). Samo enkrat je potrjena izpeljava drugostopenjske tvorjenke: *mačk-in-ji*; ima jo še Pleteršnikov slovar, ki kot vir navaja Murka.

4.4.2 Po produktivnosti tvorbe sledi obrazilni morfem z istim besedotvornim pomenom **-in**. Izpričani so štirje primeri: *lilijin*, *mačehin*, *mačkin* in *materin*; prvega je Hipolit sprejel iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, ostali izkazujejo kontinuiteto od 16. stoletja, prek Kastelec-Vorenca, Hipolita, Pohlina do Pleteršnika (*mačehin*) ter do sodobnosti (*mačkin* in *materin*).

4.5 Na petem mestu je znotraj črk L in M v Hipolitovem slovarju izpričanih 20 vrstnih pridevniških izpeljank s priponskim obrazilom **-ni** (vprašalnica *kateri*), ki je homonimno določni obliki lastnostnega pridevnika ednine moškega spola. Določa vrstno lastnost temu, kar ni živo ali ni človek. Gradivska analiza je pokazala, da je izpeljava z **-ni** tvorbeno trikrat manj produktivna (20 izpeljank) kot z **-en**, kar je verjetno povezano z nujnostjo, da se vrstne izpeljanke na **-ni** pojavljajo izključno v stalnih besednih zvezah.²⁷ Kot slovenske slovarske ustreznice v Hipolitu so izpričani naslednji vrstni pridevniki: *lahtni*, *lasni*, *lastovični*, *lečni*, *ledovni*, *lesni*, *letni*, *listni*, *ločni*, *lončni*, *lovni*, *mazilni*, *mažni*, *merni* ‘merski, merilni’, *mizni*, *mladenični*, *molitni*, *mostni*, *mrežni* in *mrlični*.²⁸ Med temi izpeljankami le dve, torej ena desetina tvorjenk, izkazuje enkratno rabo, ker je Hipolit izbral nesistemske obrazilni morfem glede na besedotvorni pomen; *mladenični* (mladeniški) in *mrlični* (mrliški). Prevladujejo pridevniške izpeljanke, ki so kontinuiteto ohranile od 16. stoletja do sodobnega knjižnega jezika: *lečni* (v slovarjih uvrščeno pod *lečen*, *lečni*), *lesni* (*lésen*, *lesni*), *letni* (*leten*, *letni*), *ločni* (*ločen*, *ločni*), *lovni* (*lo-*

²⁶ Osnovni besedotvorni pomen tega obrazila je individualna ali kolektivna svojina.

²⁷ Vrstne izpeljanke se v starejših in novejših slovenskih slovarjih tradicionalno uvrščajo pod obliko na *-en*. Zaradi pojavitev le v terminoloških besednih zvezah se iztočnice na *-ni* nahajajo v sodobnih terminoloških slovarjih različnih strok, SSSJ (gl. www.fran.si) in v SSKJ16, vendar to velja le v primerih, kadar je izpričan samo vrstni pomen (npr. *duhoven* je zaradi enega samega izpričanega lastnostnega pomena nastavljen na *duhoven*, čeprav je velika večina primerov vrstnih: *duhovni*).

²⁸ Primer *mažen* (Hip.: *iz citronovim oljam mažen*, *žalban*), ki je izpričan v skladijskem položaju deležnika, je bil iz analize izločen.

ven, lovni), *mizni* (mizen, mizni) in *merni* (meren, merni).²⁹ Do konca 19. stoletja se je ohranila izpeljanka *lastovični* (lastovičen), tri pa se po Hipolitu kontinuirano pojavljajo šele od 19. stoletja (zajema jih Plet.) do sodobnosti: *lasni* (lasen), *mazilni* (mazilen) in *mostni* (mosten). Posamezne tvorjenke so izpričane le v krajšem kronološkem obdobju: od Kastelec-Vorenca je Hipolit sprejel *listni* (uvrščen pod listen) in *mrežni* (mrežen), samo še v 19. stoletju sta potrjena Hipolitova *ledovni* (ledoven, Cig.) in *molitni* (Mur., Cig., Jan.), le še v sodobnem knjižnem jeziku (SSKJ2, SP, SSSJ) pa Hipolitov *lahtni* (*lahten*).

Nekateri primeri pridevniških izpeljank izkazujejo konkurenčna razmerja med priponskimi obrazili, kar je omogočilo nastanek besedotvornih različic (dvojnic, trojnic), npr. *lažniv* in *lažnivkast*, *levov* in *levski*, *lilijov* in *lilijin*, *limast*, *limnast* in *limnat*, *lisičji* in *lisičen*, *ljubezniv* in *ljubeznivkast*, *mesast*, *mesat* in *mesnat*, *muhov* in *mušji* idr., kar bi zahtevalo posebno raziskavo. Ker je večina dvojnic navedenih pod isto tujejezično izhodiščno besedo, domnevamo, da ni šlo toliko za zavestno dvojničnost, temveč v želji za prikazom besedotvorne prožnosti slovenščine bolj za priložnostno tvorbo.

5 PRIDEVNIŠKE ZLOŽENKE Z DVOMORFEMSKIM MEDPONSKO-PRIPONSKIM OBRAZILOM

Zlaganje kot besedotvorna vrsta že v starejših jezikovnozgodovinskih obdobjih deloma izhaja iz protistave z nemščino (kalkirana tvorba zloženek), večji delež pa je mogoče pripisati vzporednemu razvoju v obeh stičnih jezikih oz. strukturnim zakonitostim slovenskega jezika, kjer zlaganje predstavlja pomemben način širitve slovenske leksike. Medponsko-priponske zloženke,³⁰ ki jih bomo v nadaljevanju analizirali in klasificirali, so besednovrstno pridevniki in redko konverzni samostalniki³¹ in se glede na razmerje v skladenjski podstavi uvrščajo med podredne zloženke. V vzorcu Hipolitovega slovarja, ki obsega črke K, L in M, smo se omejili na tiste pridevniške medponsko-priponske zloženke, ki imajo v skladenjski podstavi ob samostalniku pridevniški prilastek (*krivanog*), in tiste, ki imajo v podstavi izpridevniški prislov (*krivoprisežen*). Teh je glede na ekvivalente v sodobnem knjižnem jeziku sorazmerno veliko. Priponskih obrazil za tvorbo pridevniških zloženek je v sodobni knjižni slovenščini malo, tako je tudi pri Hipolitu, najsi je besede prevzemal iz starejšega slovanskega gradiva ali jih je po

²⁹ Pri Pleteršniku se pojavlja v drugem pomenu kakovostni pridevnik *meren* s pomenom 'zmeren', pri čemer se avtor sklicuje na slovarje Murka, Cigaleta in Janežiča.

³⁰ Medponsko-priponske zloženke je treba ločevati od izpeljank iz teh zloženek, tj. drugostopenjskih tvorjenk. V Hipolitovem slovarju se izpeljanke iz medponsko-priponskih zloženek tvorijo s priponskim obrazilom *-ski*: *konjaderski* 'ki je povezan s konjederstvom' (Plet. *konjaderski Abdecker-, Schinder-*), *krivalotrski* posam. 'kar je povezano s krivolotrom' (*blüschandig – krivaloter, en loter ali lotrovavec v žlahti, krivalotrski*).

³¹ Prim. *kupaželjen* posam. in *kupaželjen* prid. (*kauffsuchtig, kauffgirrig* 'požrešen', *krämmer – prekupec, kramar, branjovec*). Kot vrstni pridevnik v prilastkovni zvezi ali kot posamostaljeni pridevnik se pojavlja tudi *kriviželjni* posam., prim. *krviželjen* prid. (KPo 1567).

jezikovnem občutku tvoril sam.³² Za zloženke je najpogosteje potrjeno medponsko obrazilo *-a-* (*križagleden* ipd.), kar je skoraj dosledno omejeno le na Hipolitov slovar, mlajši slovarji imajo najproduktivnejšo medpono *-o-*.³³ Majhen je delež dvojnic z medpenskima obraziloma *-a-* in *-o-* (*krivanog* in *krivonog*, *krivavraten* in *krivovraten*, *križagled* in *križogled*), izjema je samo *o*-jevska medpona (*modrogleden*); posamični so Hipolitovi zgledi z medpenskima obraziloma *-i-* (*lučibežen*) in *-ja-* (*klasjaroden*). V manjši meri medponsko obrazilo *-a-* beleži še Kastelec-Vorenčev slovar, ki je bil Hipolitu dragocen vir, kot smo že dokazali pri sprejemanju pridevniških izpeljank iz njega. Ker nas zanima predvsem diahroni vidik rabe tvorjenk po slovenskih slovarjih od 16. stoletja do sodobnosti, smo jih za potrebe opisa značilnosti in rabe razvrščali po obrazilnih morfemih, ne pa glede na vezavno, primično ali prisojevalno razmerje v skladenjski podstavi in ne glede na tvorbo iz glagolske, samostalniške ali pridevniške zveze.³⁴

5.1 Najpogosteje so izpričane lastnostne pridevniške zloženke (vprašalnica kakšen), ki imajo priponsko obrazilo *-en* [ən] in izražajo lastnosti živega, predvsem človeka.

Tvorbeno ustvarjalnost, s katero je premoščal poimenovalne vrzeli v slovenščini (včasih samo ni našel že obstoječe ustreznice k tujejezičnim iztočnicam), je Hipolit izražal z mnogimi novotvorjenkami (skupno 30 zloženek), od katerih jih je 50 % (15) izpričanih le v njegovem slovarju: *klasanošen*,³⁵ *kotaraven* (*winckelgrad*), *krivačasen* (*nedlžčen, neprlžčen, nezlšhen, kar nej ob pravim času*), *krivapoten* (*abwegig* 'nenavaden' – *zunaj pota, izpoten*), *krivagnojen* (*bluteiterig* – *polhen gnoja, gnojast*), *krivagrešen* (*blütschandig* 'incestuozen' – *v žlahti grešeč*),³⁶ *križagleden* (*ubersüchtig* – *škilast ali škilec, vozogleden*),³⁷ *lastnoglaven* 'svojeглав' (*ungeschlaht, unfreundlich* – *divji, nekrotak, neprijazen /.../ trmast, trd, oster, bister; tak, ki misli z lastno glavo*), *lahkovoljen* (*leichtfertig, wilwankig* – *giblživ, gibičen, vgiblživ* idr.), *lučibežen*

32 O predvidljivosti razvrstitve pridevniških priponskih obrazil glede na besedotvorne pomene, o lastnostih in rabi soglasniških pripon (*-en*, *-ni*) in funkcijske pripone (*-o*) in *-i* gl. Vidovič Muha 2011: 103–104, 180–183.

33 Izrazno je medponski morphem lahko le samoglasniški, navadno *o*-jevski, lahko je tudi sklonsko homonimen (iz končnic), npr. *a*-jevski, *i*-jevski, *u*-jevski ali ničti. A. Vidovič Muha (2011: 105) ugotavlja, da je poleg posebnega pomena medpone tudi njena enoglasovnost vplivala na razlikovalna poimenovanja v domači starejši in novejši literaturi. Gl. razvrstitev medpenskimi obrazilnih morfemov v sodobnem jeziku (Vidovič Muha 2011: 184–185).

34 Podrobneje o analitičnem (diahronem in sinhronem) in sintetičnem metodološkem pristopu in delitvah tvorjenk glede na metodo gl. Šekli 2013: 344–350.

35 V slovarju je za iztočnico razvrščeno ilustrativno gradivo: sopomenke, opisi tvorjenk v smislu pomenske podstave, ne gre še za skladenjsko podstavo, npr. *krivagnojen* 'tak, ki ima kri v gnoju', kakor jih razvrščamo v skladenjskem besedotvorju (prim. Hipolitove zapise, ki so navedeni v oklepaju).

36 Obsežne so besedne družine s prvo predmetnopomensko sestavino zloženke *kriv-*, ki se prekrivajo z zloženkami s prvo sestavino *kri-*: *krivočasen*, *krivochoječ*, *krivamočiti* (< kri), *krivagnojen* (< kri), *krivagrešen* (< kri), *krivanog* in *krivonog*, *krivapetiti*, *krivapeto*, *krivapoten*, *krivopravno*, *krivoprisežen*, *krivavraten* in *krivovraten*, *krivavratnik*.

37 S stališča skladenjskih razmerij je zlasti primično razmerje s prislovom, tvorjenim iz lastnostnega pridevnika v prislovnem določilu, tisto, ki povzroča tudi pridevniškost oz. besedotvorno homonimnost tvorjenke (Vidovič Muha 2011: 181).

(*der das liecht fleuhet vnd hasset – temnak, kateri [pred] svitlobo beži inu sovraži*), *medadelen* (*mellificus – des hönig – meden, medeničen, medast*), *mehkavesten* ‘*tankovesten*’ (*empfindlich sonders in gewißenhaft – občutljiv, sosebn v ti vesti, dobavesten, dobre vesti*), *modraglaven* (*sinnreich – pameten, zastopen, razvumen, moder, kunsten*), *modrogleden* (*en nežaljiven modrogleden brat*), *možadželjen* (*Mannsbe gierig – možadželjna žena*).

V vzorčno zamejenem gradivu je približno 30 % medponsko-priponskih zloženek (deset in dve besedotvorni različici), ki se prvokrat pojavijo pri Hipolitu, potem pa se, največkrat z *o*-jevskim medponskim obrazilom, pojavljajo v 19. stoletju, v slovarjih Cigaleta, Murka, Janežiča, v Cafovem in/ali Miklošičevem slovarskem gradivu, izjemoma v rokopisnem Zalokarjevem slovensko-nemškem slovarju (zbrano v Pleteršnikovem slovarju). Po abecednem vrstnem redu si sledijo takole: *klasjaroden* (*dashren tragt – kar klasovje nosi*), prim. Plet. *klasoroden* (*hrenhervorbringend* Cig., Jan.); *krivoprisežen* (*eidbrüchig*), prim. Plet. *krivoprisežen* (*meineidig* Mur., Cig, Jan.); *krivovraten* in *krivavraten* (*mit gewehnten hals, krummhals, der einen krummen hals hat – kateri ima en kriv vrat*), prim. Plet. *krivovraten* v drugačnem pomenu: *scheinheilig* ‘hinavski’, *kopfürich* ‘omamen’ (Z.); *ladjanošen* (*schifftragendes wasser – ladjanošna voda*), prim. Plet. *ladjenosen* (Jan.); *lastnovoljen* in *lastnavoljen* ‘samosvoj’ (*eigenwilliger, eigensinnig in halsstarig ‘trmast’*), prim. Plet. *lastnovoljen* (*eigenwillig* Cig.); *lahkoveren* (*leichtglüh – vjeruječ, lahku verječ, lahkovjeren*), Plet. *lahkoveren* (Mur., Cig., Jan.); *lepozgovoren* (*wo(h)l beredt – dobru zgovorn, jezičen*), sorodno Plet. *lepogovoren* (*rethorisch* Cig.); *mehkanožen* (*lindfussig, der linde oder zarte fusse hat – mehkih nog*), prim. Plet.: *mehkonožen* (*weichfüßig*); *mehkaperen* (*caryophyllus – federnaglein – mehkaperni nagelci*), prim. Plet. *mehkoperen* (Cig.); *mesajeden* (*fleischfissig*), prim. Plet. *mesojeden* (*fleischessend, fleischfressend*, Mur., Cig., Jan.). Manj kot 20 % (pet in ena različica) je delež tistih Hipolitovih zloženek, ki so se kontinuirano ohranile tudi v sodobni knjižni rabi, nekatere kot časovno zaznamovane (SSKJ2, eSSKJ, SSSJ): *krivamočen* (*krivatečne ali krivamočne žile, zlate žile, lat. Haemorrhoidales; blutiger degen – en vkrivavljen meč ali krivamočen meč*), prim. v sodobnih slovarjih: *krvomočen* v SSKJ2 in SP; *lepaglasen* (*wohlthonend – dobro glasan, lepega glasa*), prim. Plet. *lepoglasen* (*wohlklingend* Cig., Jan.), SSKJ2 (star.), SSSJ *blagoglasen*; *medanošen* (*das hönig bringt oder tragt – kar med pernaša*), prim. *medonosen* le sodobno v SP, SSKJ2 in eSSKJ; *miloglasen* (*luctisonus ‘žalosten’ – dessen Thon leid oder klagen bedeutet – katerega glas žalost ali klagovanje pomeni: žaloglasen*), prim. Plet. *miloglasen* (Jan., M., C., nk.) in v SSSJ, v SSKJ2 zast.; *mladoleten* in *mladaleten* (*minderjährig – mladoletni, manjeletski, mlad*), prim. Plet. (v 2. pomenu *minderjährig* Z.), SSKJ2, SP, eSSKJ *mladoleten*.

- 5.2 Na drugem mestu je z desetimi zloženkami potrjena ničta (funkcijska) pripona **-ø**, ki je bila v preteklosti večkrat zamenljiva z glasovno pripono **-en**, npr. pri Hipolitu *križagled/križogled* in *križagleden*, *mehkanog* in *mehkanožen*. Vseh slovarsko potrjenih tovrstnih zgledov, ki izkazujejo kontinuiteto do konca 19. stoletja ali do sodobnosti, je malo nad polovico: *kozjanog-ø* (prim. *kozjenog* le v SSKJ2); *krivonog* in *krivanog* (*krummfuss, der krumme fs hat, krumfsig – hrom, kruljov, krumpast, šepast*), prim. *krivonog* pri Kast.-Vor., Plet. (Cig.); *križogled* in *križagled* (*zwerch*,

uberzwerch – brljov, škilast, po strani, stranski, križom stoječ, ležeč ali obrnjen), prim. *križogled* pri Kast.-Vor.; *lahkanog* (*leichflüssige hirschen – ti hitranogi, lahkanogi ali hitro tekoči jeleni*), prim. *lahkonog* pri Plet. (Cig., Jan., nk.); tudi v sodobnem jeziku (SSKJ2, SP) se je ohranil pridevnik *mehkanog* (*lindfussig, der linde oder zarte fusse hat – mehkanog, mehkanožen, mehkkih nog*), prim. *mehkonog* pri Kast.-Vor., Plet. Skoraj polovica zloženek s funkcijskim obrazilom *-ø* je Hipolitovih novotvorjenk, ki se nikjer več ne pojavijo: *kravžalas, krumpanog, krumparok, kruljarok, lepodišeč* (*wolriechende kräuter – lepodišeča zelišča*) in *mižečogled*.

- 5.3 V omejenem gradivu so izpričane štiri medponsko-priponske zloženke s priponskim obrazilom *-ast* in nobena ne izkazuje kontinuitete v naslednjih stoletjih. Verjetno gre v vseh primerih za tvorbeno napake, saj jih sistemsko ni mogoče razložiti: *kozjaparkljast* (*das geisfüess hat – kar kozlove noge ima, kozjanog*), *krčnažilast* (*krampfäderig – kateri ima skrčene žile, zlasti na nogah*), *krčnažilnast* (*krampfäderig*), *lajfarbast* (*Leibfarb* ‘barva telesa’ – životne barve, rdečkast).³⁸

6 SKLEP

Po slovarskih virih od 16. do 21. stoletja je izkazana velika kontinuiteta osnovnega slovarskega besedišča slovanskega izvora od najstarejših virov do sodobnosti. Besedne družine pri Hipolitu so (precej) bolj razvejane kot v primerjanih slovarjih: nekateri člani besednih družin so se obdržali do sodobnosti, drugi so se izkazali kot priložnostne Hipolitove novotvorjenke. Pridevniške navadne izpeljanke so v Hipolitovem slovarju izpričane v dvanajstih besedotvornih vzorcih s priponskimi obrazili, ki si sledijo od najbolj produktivnih (*-en, -ski* (in različica *-ški*), *-ast, -ov* in *-ni*) do najmanj tvornih (*-ljiv, -at, -iv, -ji, -in, -čki* (in *-cki*) in *-av*). Od 10 % do tretjine je delež Hipolitovih novotvorjenk (to zanesljiveje ugotavljamo pri produktivnejših besedotvornih vzorcih), od teh so se kot enkratnice največkrat izkazale tiste izpeljanke, ki jih je Hipolit tvoril s sistemsko napačno izbranim obrazilnim morfemom glede na besedotvorni pomen ali pa je bila polnopomenska beseda iz besedotvorne podstave izpeljanke iz rabe izločena (npr. prevzete besede iz nemščine). Zloženke z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom so nastale po manj raznolikih besedotvornih vzorcih, kar je tipološka lastnost tudi sodobnih zloženek. Najpogosteje so izpričane lastnostne pridevniške zloženke s priponskim obrazilo *-en*, sledijo tvorjenke z obrazilnima morfemoma *-ø* in *-ast*. Skoraj polovico jih je Hipolit tvoril sam; prav iz te skupine prihaja največ zloženek, po katerih so ga sodili, da so bile sistemsko neustrezne, ker so posledica dobesednega prevajanja nemške iztočnice, npr. *krivagnojen* (*bluteiterig*), *krivagrešen* (*blütschändig* ‘incestuozen’), *križagleden* (*übersüchtig*). Po drugi strani je Hipolit tvoril tudi zanimive zloženke z metaforičnimi besednimi zvezami v skladenjski podstavi, kot so *krivačasen* (antonim je *pravočasen*), *lastnoglaven* (‘tak, ki misli z lastno glavo’, delno se pomen prekriva s ‘svojeglav’), *mehkavesten* ‘tankovesten’, *modraglaven* ‘pameten’, *mehkaperen* (nageljci: s cvetnimi listi, mehkiimi kot perje) ipd.

³⁸ Poseben je besedotvorno nesistemski kalkljubočast, tvorjen po nem. *liebaugig* (Hip.: *ali zalublen v očeh*) = ljub-oč[i]-ast.

VIRI

- Besedje 2011** = *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, www.fran.si.
- Cigale 1860** = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1860, <https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PKL1Z02C>.
- eSSKJ** = *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*, www.fran.si.
- Hipolit** = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, www.fran.si.
- MD 1592** = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
- Novak 2006** = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, www.fran.si.
- Pleteršnik 1894–1895** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, www.fran.si.
- Snoj 2006** = Marko Snój, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, www.fran.si.
- Snoj 2020** = Marko Snój, *Slovar Pohlinovega jezika*, www.fran.si.
- SP** = *Slovenski pravopis*, www.fran.si.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.
- SSKJ16** = Kozma Ahačič – Metod Čepar – Alenka Jelovšek – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak – Francka Premk, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021 (Zbirka Slovarji).
- SSSJ** = Jerica Snój – Martin Ahlin – Branka Lazar – Zvonka Praznik, *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, www.fran.si.
- Stabej 1997** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, www.fran.si.

LITERATURA

- Ahačič 2012** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012 (Linguistica et philologica 28).
- Ahačič 2015** = Kozma Ahačič, Hipolit Novomeški in leto 1713: med nenatisnjem slovarjem (1711) in prirejanjem Bohoričeve slovnice (1715), v: *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru*, ur. Miha Preinfalk, Ljubljana: SD18 – Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Inštitut za literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2015, http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z15/VIEW/#head1:Hipolit_Novome%C5%A1ki_in_leto_1713_med_nenatisnjem_slovarjem_1711_.
- Bajec 1952** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika II: izpeljava slovenskih pridevnikov*, III. zloženke, Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede – DZS, 1952.
- Breznik 1926** = Anton Breznik, *Slovenski slovarji, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 3 (1926), 110–174.
- Kidrič 2013 [1928]** = Francè Kidrič, Hipolit (1667–1722), *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvira objava v: *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner – Kocen*, ur. Izidor Cankar et al., Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1928.
- Legan Ravnikar 2001** = Andreja Legan Ravnikar, *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2001.
- Legan Ravnikar 2008a** = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).

- Legan Ravnikar 2008b** = Andreja Legan Ravnikar, »Vodnikovo« besedje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Zora 56), 132–142.
- Orel 2022** = Irena Orel, Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda Orbis pictus (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 171–183.
- Orožen 1996** = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Stramljič Breznik 1999** = Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 7).
- Stramljič Breznik 2004** = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora, Priročniki 1).
- Stramljič Breznik 2005** = Irena Stramljič Breznik, Kvantitativne lastnosti slovenskega tvorjenega besedja v poskusnem besednodružinskem slovarju za črko B, *Slavistična revija* 53.4 (2005), [505]–520.
- Stramljič Breznik 2007** = Irena Stramljič Breznik, Lastnosti pridevniških tvorjenk v poskusnem besednodružinskem slovarju slovenskega jezika, *Razprave razreda za filološke in literarne vede* 20, (2007), 275–289.
- Stramljič Breznik 2010** = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Zora 71).
- Šekli 2013** = Matej Šekli, Analoški procesi nastajanja drugotnih vzorcev zlaganja v pozni praslovanščini, *Slavistična revija* 61.2 (2013), 343–360.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, ²2011.
- Vidovič Muha 2019** = Ada Vidovič Muha, *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

SUMMARY

Word Formation in Hippolytus's Manuscript Dictionary (1711–1712): Lexicographic Tradition and New Features

Hippolytus of Novo Mesto (*Hippolytus Rudolphswertensis*) compiled the most extensive manuscript dictionary (1711–1712) that also contains Slovenian in the history of Slovenian lexicography. It includes approximately 324,000 Slovenian tokens alongside German and Latin headwords. Great continuity is evident in the use of basic Slovenian vocabulary from the oldest sources to the present. The word families that Hippolytus uses are very complex: some of the word family members have survived until the present, whereas others remained Hippolytus's nonce coinages, which he created under the influence of German or Latin terms or in a desire to demonstrate the great word-formational flexibility of Slovenian. Using the examples of adjectival derivatives starting with *l* and *m*, the most productive word-formational patterns of derivation are established (with the suffixes *-en*, *-ski/-ški*, *-ast*, *-ov*, and *-ni*). In addition, less productive suffixes (*-lživ*, *-at*, *-iv*, *-ji*, *-in*,

-čki/-čki, and *-av*) are ranked by frequency of the formations. Composition, as a relatively frequent word-formational procedure in Slovenian, is presented based on a selection of subordinate adjectival compounds starting with *k*, *l*, and *m* with an infix plus suffix, from the most productive ones with the suffixes *-en* and *-θ* to compounds with the rarely attested suffix *-ast*. The “life path” of adjectival derivatives and compounds from Hippolytus’s dictionary was examined in all the periods of Slovenian linguistic history from the sixteenth to the twenty-first century: which ones already appeared in the sixteenth century and have retained their continuity to the present, which ones were only used for a short period (e.g., only in the sixteenth or the eighteenth century, etc.), and whether they are attested as Hippolytus’s coinages. Some words disappeared from use completely for several centuries and reappeared (were revitalized) in more recent periods of linguistic history (e.g., in the nineteenth century) or only in the modern standard language.